

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

АЖДАЈКИЊА

Осврт на књигу: „Аждајкиња из Маните драге“ др Весне Чулиновић-Константиновић, Сплит 1989, 240

Већ сам веома надахнути наслов књиге, семантички одређује оно што се у антропологији назива *фантастично*, оно што нас чуљивим брзацима захуктале реке носи у примордијално време есхатолошке визије сањарења, када се не може потврдити како је нешто стварно било, али је зато релативно јасно сведочење о ономе што људи верују да се збило, а то је много важније од онога што је стварно било.

За потврду ове тезе илустративан је доказ сама *аждајкиња*, па ево аутентичног народног исказа о њој: „Била је већа од крилате змије. Имала је сигурно 6—7 метара и 150 килограма. Она где-ре читаве, цијеле људе и тиме је опасна, а када прође, остаје траг као да се велико дрво вкло. Аждајкиња је дошла из Јањићијег врела (из Босне), па је прешла преко планине Динаре и то смјером преко Долца, па на сјевер на Борову главу (грао) и на Шатор планину гдје је ушла у језеро, онде где људи догоне стоку на појење, и ту је аждајкиња гутала и људе и стоку“. Једна друга казивачица из Уништа је тврдила да се негде око 1925. године такође појавила аждајкиња. „Једне ноћи, прича она, чуло се како кокоши страшно вриште, а сутрадан на Подворници која лежи у смеру извора реке Цетине, остао је траг по житу, као да су авије бране прошле“. Ту је пролетела, изјављују и други информатори, аждаја из Далмације и отишла у Маниту драгу. Прича се да је аждаја у њој цичала, да је лишће падало с дрвећа. Манита драга је горела дуже времена, а када се ватра угасила, људи су ушли у њу и тамо нашли нагореле кости, ребра, а била је веле, „тако велика, да је могла човика прогутати“, итд.

Током вишегодишњег рада др Весна Чулиновић-Константиновић,

систематски је прикупљала не-посредно у народу, на терену, етнографску и њој релевантну грађу. Испитивања је извршила у репрезентативно одабраним насељима Имотске и Врличке крајине, делу Каштела и на Брачу, шире узето у Далматинској регији, с једне стране, а с друге, у насељима Загребачке регије, у жупама града Загреба, уз допунска истраживања у општинама: Пакрац, Плитвичка језера, Банија и Кордун. Управо у двема регијама: Загребачкој на северу и Сплитској на југу, веома занимљивим за научна проматрања, са хрватско-католичким становништвом, али и српско-православним, са панонским културним ареалом, али и динарскојадранским.

Уз богату теренску грађу, аутор се користи доступним архивско-историјским изворима и литературом. У тежњи да истакне амбијентални миаље и целину етничких збивања, она полази од комплексне манифестације традицијског склопа и обичаја датог села, односно регије, паралелно успостављајући потребну равнотежу, трудећи се да пружи једну живу и импресивну слику, често противречних етнолошких вредности. У тој слици рецентне грађе, оцртавају се јасни обриси структура минулих цивилизација, које аутор поткрепује археолошким, историјским и социолошким фактима, да би оживео реалност руралног живота, испуњеног конфликтима различитих менталитета и осећајности, различитих традиција и културних наслеђа, народа и религија.

У сложеном истраживачком календоскопу, аутор наступа као врстан и разборит научник, као особа са признатим ауторитетом. И кад се суочи са најтежим препрекама, нарочито на оним местима, где су вредности изворног, елементарног, архетипског,

учаурене у подсвести као инфантилне и интуитивне, вољне и безвољне, првобитне и прекатегоријалне, она нам открива ненарушену лепоту у којој је садржан смисао живота, дајући тиме свој крајње хумани допринос проучавању руралне културе.

Ширењу и преношењу културних вредности из једног друштва у друго, из једног друштвеног слоја на други, из једне регије у другу, чији су путеви несумњиво дифузно-комуникациони, аутор им посвећује дужну пажњу и већ у уводним страницама своје студије поставља *grundis* обредно-обичајном мозаику. Она истиче чињеницу, да су индустријализација, урбанизација и општи савремени прогрес, уздрмали епистемолошке вредности народне културе. Структура руралног начина мишљења и менталитета, доживели су озбиљне промене, помешавши се са градским обрацима, те је село задовољило нова обележја и функције. Миграције у градове и иностране земље, смањиле су простор између различитих мишљења и распршиле илузије о архаичности и заосталости сеоског живота. Континуитет културног постојања села је доведен у питање, ако не и прекинут. Селачки „културни израз“ је потиснут, а село је изгубило свој особени „белег“. На први поглед акултурација као да има само један смер, кретање од града ка селу, међутим, она је уствари двосмерна, будући да се истовремено показује као „поварошење села“ и као „поселачење градова“. Но, утицај градова је несумњиво трајнији, интензивнији и пресуднији.

У наставку ових социо-историјских премиса, аутор отвара битно поглавље, насловљено: *Магијска пракса, лечење, бајања*. Човек у болести и невољама у магијским чиницама, тражи спасење у садејству и са емпиријским вредностима традицијске народне медицине. Чарања, бајања, та фантастична терапија, уз коришћење фетиша, свете ватре, земље, воде и биља, прате егзор-

цистичке сеансе, да би се зао дух истерао из оболелог лица. Оне су присно удружене и са инкантицама, почев од оних најједноставнијих завета и усклика, до богатих оралних басми против болести и урока.

Конце магијске праксе у лечењу људи и блага, држе одабрани појединци, посвећеници, зналци, најодговорнији и најугледнији у селу и околини, *медициници*, који познају тајне лековитих својстава и појединих биљака, поред магијске праксе. Архивске вести о лечењима у ранијим вековима, аутор успешно интерполира у рецентну грађу, дајући јој на тај начин значајну дијахрону димензију. У наставку разматрања о народној медицини, аутор посебну пажњу посвећује амuletима, заговорима, завјетима, опасивањима и сл. Ту на првом месту истиче амајане, чију употребу затиче у испитиваним регијама до наших дана.

У другом делу књиге, аутор обрађује *веровања у натприродна бића демонског карактера*. Компаративном грабе једне и друге регије, уочљиво је, да су традицијски сичен о демонским бићима пластичнији и већемтенији у динарско-приморским пределима, мада и овде модерно доба узима свој данак. Аутор анализира и тумачи појаву вила, вештица, мора, бавола, сувеница, вуколака, и наравно крунско место даје аждакиња. Битна особеност митско-легиендарне и фолклорне грабе у проучаваним регијама, је њена изузетна сличност и подударност код свих јужних Словена, а чије се паралеле наглашено налазе у грчкој митологији и другим несловенским етничким групама на Балкану. Отуда се с правом може рећи, да се у балканској демонологији као у трансантерацији огледа најимпресивнији печат културног заједништва.

Трећи део монографске студије Весне Чулиновић-Константиновић, говори о обредима и обичајима везаним за календарске празнике. Систематским рапчлававањем

годишњих празника, аутор је показао да они нису само пуки збир непознатих чиненица, него да живе у органској целини у којој је могућно и присуство коегзистенције супротности. Испод њихове љуштуре, с њихове невидљиве стране, леже дубље структуре које представљају кључ за објашњење правила којима се руководе те појаве и које их омогућују да живе до данас. Тако се структура показује у шароликој обредно-обичајној пракси као „скривени ред“ људског понашања. Време одржавања верских празника одређено је датумима, као свето време, које се разликује од свакодневног времена по томе што се састоји у реактуализацији неког светог догађаја који се одиграо у далекој митској прошлости. Наравно, у хришћанске празнике како католика, тако и православних у испитиваним регионима налазе се и нехришћански садржаји.

О сложеним обредно-обичајним и религијским проблемима ко-

јима се аутор бави у својој књизи, у закључним разматрањима, доноси и образлаже неколико генетских слојева који акцептирају наслебене видове праисторијских, посебно палеобалканских култура, са нагласком на медитерански супстрат. Ту је и природно присуство индоевропских слојева, а посебно утицаји хеленско-римски и каснији старословенски. Свакако да се не може заобићи доминантни религиозни, хришћански утицај (католичанство, православље).

Овај сажет осврт на незаобилазну књигу др Весне Чулиновић-Константиновић, ни изблиза не исцрпљује њен веома богат садржај, значај и закључке. Према строгим критеријума савремене науке, за ову књигу се с правом може рећи, да представља крупан корак у нашој и балканској етнологији.

Драгослав Антонијевић

СРПСКА НАРОДНА МУЗИКА

Радила Петровић, *Песма као израз народног музичког мишљења*, издаје Одељење друштвених наука САНУ и Музиколошки институт, Београд 1989.

Др Радила Петровић, истакнути етномузиколог и фолклорист широког образовања и културе, подарила нам је на радост нашу и ползу науке, незаобилазну књигу о српској народној музици, односно о певању, подређујући поднасловом суштину читаве студије: шта наш народ зна о својој музици и како то објашњава.

Појмимо од методолошких основа књиге. Радила Петровић применила је нове приступе у истраживању народне музике, и већ по томе она се издваја од традиционалистичких погледа њених савременика на пољу етномузикологије. У првом реду она

примењује резултате антрополошких наука у најширем смислу те речи изналазећи структуралне моделе у народној музици и водећи рачуна о њеним семантичким коренима. Она је правилно поступила повезујући народну песму са контекстом стварног сеоског живота, са свакидашњим пословима, ритуалима, обичајима и празновањима. Овакав методолошки принцип увео ју је у трагаштво за функцијом и комуникацијом народне песме, за музичким етносистемом и етнотерминологијом који се односе на све аспекте народне песме, а који су први пут зналачки и стручно представљени у целини српске